

LIBERUL SCHIMB ȘI PROTECȚIONISMUL ÎN PRACTICA ROMÂNIEI • 1859- 1914 •

Victor Axenciuc

Politica economică externă a statului român format la 1859, a parcurs succesiv, în raport de variate interese ale grupurilor de putere și de relațiile de forță internă și internaționale, două moduri de gândire și acțiune: a liberului schimb și a protecționismului.

În fond și în esență ele exprimau interese economice dar vizau și deziderate naționale.

La sfârșitul anului unirii - 1859 - în istoricul mesaj domnesc - ca programă de guvernare - se declara liberschimbismul politică de stat, deși primul pionier al ideii protecționiste în țara noastră ¹⁾, D.P.Marțian se întreba în comentariul la mesaj, "dar oare noi nu avem nimic de apărut"? Marțian avea în vedere nu o industrie oarecare ci bogățiile țării de acapararea economică, în ofensivă, a puterilor dezvoltate europene, ce se profila pentru tinerele state abia născându-se în această parte a continentului.

Teoria și politica liberschimbistă în România în timpul celor 3 decenii după formarea statului național - 1859-1886 - au fost cercetate și comentate, pozitiv și negativ, un secol întreg, în numeroase lucrări, din care cel mai complet studiu rămâne până acum teza de doctorat a lui Eugen Demetrescu, elaborată sub îndrumarea profesorului Virgil Madgearu.

Analistul curentului liberului schimb în România îi face următoarea caracterizare: acesta: "nu este decât un fragment local al marelui curent care - în decursul veacului trecut - începând cu țările din occident și ramificându-se de la apus spre răsărit și spre extremul orient - a inundat continentul, introducându-se pretutindeni ca factor de elaborare a spiritului necesar organizării unei piețe economice libere și a insti-

tuțiilor burgheze, cu scopul de a se înlesni expansiunea capitalului apusean în plină dezvoltare, prin invazia de mărfuri, prin reciproca aprovizionării cu materii prime și produse agricole, și în sfârșit prin export de capitaluri" ²⁾

"Acest curent - continuă Eugen Demetrescu - nu a fost în fapt decât un instrument de avangardă al penetrațiunii sistemului capitalist ca mijloc de exploatare socială. Întreaga politică de "civilizare" întreprinsă aici de țările burgheze din apus, are la origine necesitatea fundamentală de a se asigura în mâini private acumularea cât mai intensă a capitalului, în unele țări" ³⁾. Aceasta se afirma în anul 1935.

Pentru România modernă, abia creată, adoptarea liberalismului economic constituia condiția "primei noastre intrări în Europa", condiția detașării de dependența încă serioasă de Imperiul Otoman; liberschimbismul afișat de România a urmărit nu atât efectele economice ale deschiderii pieței noastre naționale mărfurilor străine - care, în lipsa unei industrii proprii dezvoltate, erau în orice caz foarte necesare - cât mai ales avantajele și scopurile naționale.

Politica de libertate a schimburilor externe proclamată în mesajul domnesc în decembrie 1859 reprezenta o formă de declarație a autonomiei economice a țării față de Turcia și îndeosebi negarea voalată a valabilității pentru România a tratatelor comerciale - capitulațiilor - încheiate de Poarta otomană cu marile puteri europene și sub a căror prevedere se afla și țara noastră.

Așa cum explică G.Zane, afirmarea categorică a unei politici economice proprii ⁴⁾ era un act de suveranitate iar proclamarea politicii de libertate a schimburilor, ca bază a relațiilor externe, era un act de oportuni-

tate: ea răspundea atunci mai multor interese românești:

- pe plan extern era singura susținere posibilă a politicii de independență;

- se încadra în mișcarea de idei dominante pe continent și în climatul preponderent al libertății schimburilor; cele mai multe tratate comerciale dintre țări aveau atunci la bază principiile liberului schimb care se vor menține până la începutul anilor optzeci;

- o asemenea politică la începutul preferențelor spre progres ale țării stimula interesele occidentale pentru export de mărfuri și capitaluri în România de care era urgentă nevoie și fără de care era de neconceput trecerea la modernizarea țării;

- proclamând o politică comercială proprie, România deschidea implicit calea încheierii de tratate economice cu țările străine pe picior de egalitate, demonstrându-și astfel autonomia.

În orice caz, pentru soarta tânărului stat român, atunci, era de importanță capitală ca să-și atragă bunăvoința și sprijinul celor de care depindea; pentru că, să nu uităm, proaspăta formată România încă nu figura pe hărțile europene și se afla într-o dubă dependență: de Poarta otomană prin suzeranitatea acesteia asupra țării, dar și de tutela puterilor garante prin Tratatul de la Paris. Alte interpretări pot fi mai optimiste dar nu corespund realităților istorice. Episodul următor, relatat de G. Zane, dă măsura acestor dependențe.

În 1861, domnitorul Cuza pentru a-și asigura simpatia puterilor occidentale hotărâște să modifice tariful vamal otoman - de 5% la import și la export - la care erau supuse și Principatele; astfel el suspendă taxa exportului la cereale și animale; atunci, nici Turcia, nici puterile garante nu au luat poziție; aceasta le convenea întrucât exportul românesc le revenea mai ieftin. Anularea taxelor de export a provocat însă scăderea veniturilor bugetare și în criza financiară a anului 1864, Cuza se vede nevoit să hotărască reintroducerea lor. De

data aceasta, s-au ridicat proteste vehemente din partea marilor puteri; agenții diplomatici ai Austriei, Franței, Angliei, Prusiei, Rusiei înaintează un demers colectiv către domnitor în care, între altele, îi aminteau că nu avea dreptul să modifice tariful vamal fiindcă, citez: "capitulațiile sunt în vigoare și deplină putere, iar Moldova și Valahia făcând parte integrantă din Imperiul Otoman capitulațiile trebuiesc să fie aplicate ca și în Turcia"⁵⁾.

Cuza a răspuns cu demnitate referindu-se la libertatea de comerț și navigație a Principatelor prevăzută în Tratatul de la Paris și a menținut taxele reînființate; dar relațiile cu puterile garante s-au înăsprit pentru o vreme.

Politica liberschimbistă adoptată nu periclita nici într-un fel interesele claselor dominante și conducătoare ale țării în acea perioadă; din contră; astfel că glasul lui Marțian a răsunat singular. Și nici nu se putea cere altceva de la marii latifundiați, încă feudali la 1860, care exportau cereale și animale și consumau pentru nevoile curente, în afară de alimente, aproape toate produsele de lux, de la veșminte și mobilă la bijuterii și calești, provenite din import. Desigur, politica liberului schimb asigura țărilor europene, în care revoluția industrială producea o ofertă de mărfuri fără precedent, drum deschis, necondiționat și liber, pentru folosirea pieței românești.

La 1877 România dobândește independența, devine suverană pe actele sale interne și externe și apare dezlegată de rețeaua de obligații ale tratatelor economice ale Imperiului Otoman.

Dar cu un an înainte, la 1876, neprevăzându-se nici războiul româno-ruso-turc, nici rezultatele sale, guvernul conservator, în principal reprezentat de marii latifundiați, încheie pe 10 ani convenția comercială cu Austro-Ungaria; principiile liberului schimb care stăteau la baza ei, stipulau că mărfurile partenerilor erau fie scutite de taxe vamale, fie impuse cu taxe reduse. În-

teresul Austriei de a-și plasa avantajos fabricatele pe piața românească concorda cu cel al agrarienilor români de a-și exporta cerealele și vitele în Austria mai ales că pe alte piețe europene apăruseră semnele marii crizei agrare.

După Austro-Ungaria și celelalte puteri europene cer României și obțin încheierea de convenții comerciale pe 5-10 ani pe aceleași baze: Franța, Anglia, Germania, Belgia, Italia, Rusia etc. Astfel că piața românească devine practic deschisă țărilor mari europene care o transformă într-un câmp liber de export și concurență a mărfurilor lor industriale. Importul crește brusc de la 100 mil. lei în 1875 la 255 în 1880 și 296 în 1885 depășind exportul și producând deficite de sute de milioane, acoperite cu împrumuturi din străinătate. Mărfurile ieftine străine au inundat piața internă iar meșteșugurile și mica industrie românească au suferit lovituri grele, producând mari nemulțumiri și mișcări sociale.

Aceste convenții au expirat și au fost denunțate de statul român, între 1886-91.

În consecință schimburile externe s-au desfășurat timp de trei decenii, după formarea statului român modern, sub auspiciile liberului schimb.

Între timp atât în țară cât și în restul Europei s-au petrecut schimbări radicale; România a devenit stat suveran; s-a desfășurat procesul de modernizare instituțională și legislativă; s-a demarat infrastructura nouă a țării - căi ferate, șosele, poduri, porturi, silozuri etc; a început modernizarea urbană; suprafața și producția agricolă se dublează iar cca 1/2 din recoltele de cereale se exportă; se introduce treptat mașinismul în transporturi, în treieratul cerealelor; cu toate greutățile provocate de convențiile comerciale liberschimbiste se creează un număr de ateliere mari și fabrici în noi ramuri industriale.

Pe de altă parte, în Europa Occidentală și Centrală se desfășoară marșul victorios al revoluției industriale și al industrializării; concurența devine acerbă iar în locul politicilor comerțului liber

între țări din anii cincizeci și șizeci, se extind practicile protecționiste, a celor de protejare și încurajare a industriilor naționale; se răspândește în Europa teoria protecționistă a lui Fr.List.

În deceniul nouă avem deci noi condiții economice, un nou climat politic cu totul deosebit față de mijlocul secolului.

Pentru România, concurența mărfurilor străine a frânat proliferarea noilor industrii, acumularea capitalului; circa 200-250 întreprinderi fondate în cele trei decenii precedente de liber schimb, arătau că mersul industriei noi era extrem de lent și că întemeierea unei industrii mari necesară progresului economic național, în asemenea condiții, apărea îndepărtată și aproape nerealizabilă; iar în raport cu transformările grandioase industriale din Occident țara noastră rămânea tot mai în urmă mărinind în continuare decalajul secular și dezavantajul tehnico-economic față de economiile dezvoltate.

În fața acestui curs al evoluției interne și europene mari personalități clarvăzătoare ale vieții noastre științifice, politice, literare - M.Kogălniceanu, Mihai Eminescu, A.D.Xenopol, B.P.Hasdeu, P.S.Aurelian, G.Baritiu, ș.a. au pledat, după cum este cunoscut, cu ardoare și convingere pentru întemeierea industriei în România, pentru apărarea ei de concurența străină și acordarea sprijinului din partea statului ca unica soluție în vremea aceea, de depășire a înapoierii economico-sociale a țării.

Pregătirea încheierii convențiilor, bazate pe liberul schimb și în primul rând a celei cu Austro-Ungaria, cât și perioada care a urmat cu consecințele cunoscute, au produs dezbateri animate, cu argumente convingătoare de natură economică și patriotică, pledoarii științifice în sprijinul dezvoltării industriale punând în lumină daunele grave ale liberului schimb și ale stării agrare a economiei.

Ar fi să rețin prea mult atenția Dv. cu referiri directe la argumentația curentului industrializant românesc, cu atât mai mult cu cât literatura economică și istorică, de peste un secol nu a încetat, prin numeroase

studii și lucrări, dezbateri, să pună în evidență permanent ideile forță ale necesității industriei și apărării sale, demonstrate de bărbați iluștri, în ale căror prime rânduri spre cinstea științei românești, s-au aflat membri ai Academiei Române.

Inaugurarea epocii protecționiste în România la 1886 și care a durat peste 100 ani, a condus, până la primul război mondial, la încheierea sistemului industrial în țara noastră.

Tarifal vamal protecționist aplicat de la 1886 a urcat taxele de import la un nivel încă moderat, de 12-20%, dar stimulator pentru înființarea întreprinderilor.

Este important de subliniat sprijinul foarte larg în opinia publică de care s-a bucurat politica de apărare a industriei; chiar și o mare parte din agrarii cu rol important în treburile țării au subscris la protecția industrială. Ei și-au schimbat poziția sub loviturile scăderii prețurilor produselor agricole pe piața continentului în urma prelungitei crize agrare mondiale. Ca exemplu: pe la 1860, tona de grâu la bursa londoneză cota cu 310 lei; în deceniul opt ajunge la 250 lei, iar la 1884, coboară la 197 lei pentru a se situa la cel mai jos punct, la 188 lei, în 1894.

Dezvoltarea ramurilor industriale, consumatoare în primul rând de materii prime agricole: cereale, carne, piei, lână, oleaginoase, sfeclă de zahăr, etc., deschidea o piață de desfacere avantajoasă pentru moșieri și arendași, principalii producători ai acestor mărfuri, interesându-i în sprijinirea industriei.

Protecția vamală introdusă la 1886 a fost completată în anul următor, 1887, cu avantaje speciale, din partea statului, ce se acordau fabricilor care se înființau. Cumulate, protecția vamală și încurajarea au reprezentat un beneficiu substanțial și privilegiat pentru capitalul mare industrial.

Tarifal vamal s-au modificat ulterior, s-au perfecționat; în special remarcabil se impune tariful din 1904 a lui Emil Costinescu, industriaș și ministru în guvernul liberal; acest tarif avea taxe dublate și triplate față de cele anterioare

sporind gradul de protecție pe măsură ce creștea concurența externă și se dezvoltau industriile interne. Cu titlu de exemplu: în tariful din 1904 față de cel din 1886 rata protecției crește: la zahăr de la 42% la 100% din valoarea produsului; la alcool de la 23% la 167%; la ulei comestibil de la 16% la 50%; la piei tăbăcite de la 15% la 34%; la hârtie de scris de la 21% la 50%; la sticlărie de la 10% la 43%.

Menționăm că nivelul protecției vamale românești nu era o excepție la tarifele protecționiste europene; mai toate țările slab dezvoltate adoptaseră protecționismul, mai ridicat sau mai scăzut, în vederea creării propriilor industrii; țările dezvoltate prin industrializare sporindu-și mult productivitatea muncii și reducând prețul de cost puteau concura rezonabil încă în regiunile de produse din țările agrare; alte mărfuri ca cele de metal, chimice, utilaje și mașini nici nu erau suprataxate economia națională având nevoie de ele.

Pe de altă parte, pornindu-se crearea industriei, amenajarea infrastructurii, sporirea armatelor și înzestrării lor țările agrare devin piețe tot mai importante, pentru occident, de utilaje, mașini industriale, agricole și de transport, furnituri militare, armament etc., ceea ce deplasează cererea acestor piețe spre mijloace de producție și o reduce relativ la bunuri de consum fabricate de acum de ramurile autohtone. Promovarea industriei în țările agrare a stimulat și sporit schimburile economice internaționale.

Avantajarea substanțială a industriei în România a atras masive investiții externe și plasamente autohtone declanșând un demaraj industrial rapid; în trei decenii - 1886-1915 - numărul întreprinderilor considerate mari crește de la 83 la 834 iar capitalul utilizat al ramurilor prelucrătoare ajunge la 785 mil. lei sporind de peste 14 ori.

Revenind la realizările industriei relevăm că producția acesteia se ridică în 1915 la o valoare de cca 600 mil. lei față de valoarea producției agricole de 1700 mil. lei; până la 1914 s-a constituit matricea

sistemului industrial modern cu ramuri, și subramuri principale, extractive și prelucrătoare, încă slab și incomplet dezvoltate, dar cu perspective de împlinire; dintre ele dominante erau cea alimentară, a materialelor de construcție, petrolieră, forestieră, ultimele două lucrând prioritar pentru export.

Industria modernă acoperea 25-30% din necesarul pieței bunurilor de consum iar produsele petroliere situau România pe locul doi în Europa.

Investițiile pentru industrie, infrastructură - a căilor ferate în special - ca și pentru modernizarea țării au solicitat spectaculos importul de mijloace de producție.

Seriile de date statistice de lungă durată asupra economiei românești, constituite în Institutul de Economie Națională, arată, referitor la comerțul exterior, că dacă la 1860 în importul țării mijloacele de producție dețineau doar 13%, restul de 87% revenind bunurilor pentru consum, la 1914, mijloacele pentru producție ajung la ponderea de 49%, adică aproape jumătate din totalul importului; era expresia creșterii puternice a ratei investițiilor în economia națională.

În concluzie, în intervalul celor trei decenii de protecție a pieței interne industria modernă, mecanizată s-a instalat în structurile agrare ale României.

Participarea determinantă a avut-o însă capitalul extern prin tehnică și tehnologie, specialiști și surse financiare; în 1915 companiile străine posedau 81% din capitalul social industrial iar cele autohtone 19%; ramurile petrolieră, electricitate și gaze, forestieră, etc. dețineau majoritatea investițiilor externe din țară, dar o parte majoritară din industria ușoară - alimentară, textilă, pielărie, etc. aparțineau capitalului intern.

Reiese astfel că beneficiarul principal

al avantajelor de protecție și încurajare a fost capitalul extern; dezideratul curentului protecționist din sec. 19, de emancipare economică prin întemeierea și dezvoltarea industriei autohtone, pentru ca țara să nu mai fie tributară pieței externe, s-a realizat numai parțial desigur, dar cu prețul gestionării majorității patrimoniului industrial de către societățile străine, cu urmările ce decurgeau din aceasta.

Economia națională însă în cele trei decenii, cu toate acestea a realizat o dezvoltare industrială incontestabilă; s-au extins climatul tehnic și tehnologiile mecanizate, s-au pus în valoare resursele naturale neexploatate anterior, a sporit consumul de bunuri industriale.

România, cu sacrificiul marilor împrumuturi occidentale (la 1914 erau de cca 2200 mil. lei aur), cu însemnate investiții private externe lua cursul industrializării și modernizării; realismul analizei istorice demonstrează că la începutul secolului 20 sistemul economic modern al capitalului și concurenței pentru țările mici, agrare era singura cale posibilă și reală spre dezvoltare.

În încheiere concluzia finală se impune de la sine: fără protejarea și încurajarea susținută ferm de către statul național în România acelei perioade nu s-ar fi putut demara procesul de industrializare, capitalul străin nu ar fi găsit aici condiții atât de avantajoase de investire și structura economică a țării ar fi rămas agrară cu profil colonial.

Se spune adesea că istoria se repetă; în realitate ea nu s-a repetat și nu se repetă niciodată; doar mijloacele și consecințele unor procese sau evenimente pot fi asemănătoare în diferite perioade istorice. Dar lecția liberschimbismului și protecționismului din trecutul României poate să constituie subiect de meditație fertilă pentru gândirea noastră economică actuală.

1. Costin Murgescu, "Mersul ideilor economice la români", vol. I, București 1987, p. 288.

2. Eugen Demetrescu, "Influența școlii economice liberale în România în veacul al XIX-lea", București, 1935, p. 4.

3. Idem, p.5.

4. Gheorghe Zane, Studii, București, 1980, p. 155.

5. Căutat după Gheorghe Zane, op. cit. p. 157. infra.